

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017

Sayfa: 2795-2821

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[21-09-2017] – [01-12-2017]

Yapay Yağış: Yağmur Bombası Hakkında Fıkhî Bir Değerlendirme

Pehlül DÜZENLİ

Yard. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Asst. Prof., Yalova Uni, Islamic Science Fac.

Orcid Id: 0000-0002-1772-3374

erist67@yahoo.com

Öz

Kuraklıktan kurtuluş yolları, kuraklığın söz konusu olduğu her dönem problemi olmuştur. Peygamber sünnetinde bu kendisini tevbe, namaz ve dua şeklinde göstermiş, diğer geleneklerde sihir ve büyü hâkim olmuş, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren de bunlara yapay yağış eklenmiştir. 1881’de temelleri atılan yapay yağış uygulaması, daha sonraki yıllarda daha da geliştirilerek dünyanın çeşitli yerlerinde denenmiş, günümüzde de bunun olumlu-olumsuz yönleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu yönlerden birisi de fıkhî boyuttur. Bu makalede, yağış ve kuraklık ile ilgili temel kavram ve konulara, Kur’an-ı Kerim ve hadisler ışığında kısaca temas edildikten sonra, yapay yağışın tarihi gelişimi, uygulamaları ve bugünkü durum özetlenecek, ardından fıkhî açıdan yapılan yorumlar ele alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Yağış, Yağmur Bombası, Kuraklık, Yağmur Duası, Rüzgâr, Bulut, Yağmur.

Artificial Rain: An Assessment of Cloud Seeding in The Light of Islamic Jurisprudence

Abstract

Throughout history, humankind have sought a solution to drought. In the Prophetic tradition the remedy for it has emerged in the form of repentance, prayer and supplication while magic and witchcraft have been resorted to in some societies where their use are prevalent. Since 19th century cloud seeding, a solution yielded by scientific advancements has been added to them. Cloud seeding, whose foundations were laid in 1881 has been later developed and tested in various parts of the world. However today its advantageous and disadvantageous aspects have been debated. This matter may be also dealt with from a religious-juridical point of view. The present study firstly touches upon the basic concepts and topics regarding rain and drought in the context of the Holy Qur’an and the hadiths, and then gives a brief account of the developmental stages of artificial rain and its operational history. Lastly the paper presents an evaluation of religious-juridical observations on the issue in the question.

Keywords: Artificial Rain, Cloud Seeding, Drought, Supplication for Rain, Wind, Cloud, Rain.

Giriş

Yağış, kuraklık ve kuraklığa karşı çare arayışları, insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Kurak dönemlerde peygamber ve mü'minlerin dua; câhiliye toplumlarının ise sihir, büyü gibi metafizik metotlarla yağmur arayışına, on dokuz ve yirminci yüzyılda yapay yağış yöntemleri ilave edilmiştir.

Nebevî bir metot olarak "dua" hemen bütün din sâlikleri tarafından günümüzde bile uygulanmaya devam edilirken, sihir ve büyü gibi metafizik metotların İslâm tarafından reddedilmesine karşın, muharref ve bâtil din mensupları tarafından uygulanmasına devam edilmektedir. İngilizce'de WeatherModification, Rainmaking; Arapça'da el-İstimtâr, el-İstidrârü's-sınâi, İstyâdu's-suhub / el-matar, Telkîhu's-suhub, Haknü's-suhub, Sınâatü'l-matar, İstihlâbu's-suhub, Zirâatü'l-ğuyûm, Bezrü'l-ğuyûm gibi tabirlerle ifade edilen "yapay yağış" ise yeni bir konu olduğundan klasik kaynaklarda yer almamaktadır.

Yapay yağış uygulaması yapan firmalar yapay yağışın zararsızlığı ve faydaları üzerinde dururken, uygulamayı satın alan ülkelerde farklı yorumlar dikkati çekmektedir. Esasen insanın tabiat ile olan bir ilişkisi olması sebebiyle dinin de alanına giren uygulama hakkında, İslâm dünyasında uygulanmaya başladığı andan itibaren gerek resmî din kurumları ve gerekse din âlimleri konu hakkında değerlendirmelerde bulunmuş, fetvâ ve eserler yayınlanmışlardır. Mısır, Umman, Ürdün, Suudi Arabistan müftülüklerinin yayınladıkları fetvâ metinleri bunların başında gelmektedir. Yapay yağış metotlarını uygulayan ülkelerin başında gelmesine rağmen ülkemizde konu hakkındaki ilmî-dinî değerlendirmeler yok denecek kadar azdır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi "Mugayyebât" maddesinde bir kaç satır ile temas edilen uygulamaya, Meteoroloji Genel Müdürlüğü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi /AKOM internet sitesi ile medyada çeşitli değerlendirmelere yer verilmiştir. Özellikle dinî yorum alanındaki yetersizliği aşabilmek için şahsım tarafından Mayıs 2008'de, akademik çevrede konuya ilgisi olan bilim adamlarına internet üzerinden bir soruşturma yöntemi uygulanmış, bu soruşturmada ancak iki kişiden geri dönüşüm alınmıştır. Ansiklopedi, AKOM, medya verileri ve soruşturmada elde edilen cevaplar ile de ülkemiz bilim dünyasının görüşleri değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

I-Kur'an ve Sünnet'te Yağış ve Kuraklık

Allah Teâlâ, yeryüzündeki varlıkları üstün meziyetlerle yarattığı¹ insanın hizmetine tahsis etmiş,² yanlış davranışlarda bulunarak tabiattaki doğal

¹et-Tîn, 95/4.

²el-Câsiye, 45/12-13.

dengeyi bozmamasını istemiş,³ yeryüzünü gezerek ibret alması, yerleri ve gökleri inceleyerek ilahi düzen ve sistemi tanınmasının önemine dikkat çekmiştir.⁴ İman edip sâlih amel işlemesi hâlinde temiz, faydalı ve hoş bir hayatı⁵ güven, huzur ve rızık içinde,⁶ korkusuz ve hüzünlü⁷ bir şekilde yaşayacağını bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde "nimet" kavramına vurgu yaparak⁸ varlık ve imkanların farkında olunmasına dikkat çekmiş, bütün bu varlıkların dengeli⁹ ve faydalı¹⁰ bir şekilde kullanılmasını emretmiş, "bir şeyi yerli yerinde yapmamak"¹¹ olarak tanımlanan zulmü ise kesin bir dille yasaklamıştır. Bu gibi kurallara aykırı davranışların kara ve denizde bozulmalara sebep olacağını, bunun da insanlık için büyük acılar doğuracağını bir diğer âyette¹² açıkça belirtmiştir.

Temel özelliği "(Hak ve hakikate) hidâyet (rehberlik)"¹³ olan Kur'an-ı Kerim'de, insana ve hayata dair¹⁴ temel kurallardan söz edilirken, tabiat olaylarına dikkat çekmenin dışında, bir fizik ve kimya kitabı gibi varlıkların oluşum, gelişim ve tükenişleri gibi ayrıntılı konulara yer verilmemiştir. Temel görevi kendisine verilen Kur'an-ı Kerim'i tebliğ (iletme)¹⁵, tebyîn (açıklama)¹⁶ ve temsil (üsve-i hasene)¹⁷ olan Resul-i Ekrem (sav) de genel olarak bu çerçevede kalarak, inanç, ahlak ve hukuk kurallarının dışındaki konulara, tıbb-ı nebevî örneğinde olduğu gibi, detaylara girmeden yönlendirmelerde bulunmuştur. Örneğin Medine döneminde, Medinelilerin aşılamayacağı bir gelenek hâline getirdikleri hurma ağaçlarını o sene aşılama amalarını söylemesi, bunun üzerine o yıl ağaçların veriminde düşüşün görülmesi üzerine "Siz dünya işlerinizi benden iyi bilirsiniz"¹⁸ buyurmuştur. Hadisin farklı diğer rivâyetlerinde ise şöyle buyrulmuştur: "Eğer bu faydalı ise yapın. Ben sadece bir tahminde bulundum. Tahminim

³er-Rum, 30/41.

⁴el-Hac, 22/46;el- Mülk, 67/3-5.

⁵en-Nahl, 16/97.

⁶en-Nahl, 16/112.

⁷el-Bakara, 2/38.

⁸ Bakara, 2/231; İbrahim, 14/34.

⁹A'raf, 7/29, 31; Furkan, 67/25.

¹⁰A'râf, 7/29, 157; Hadid, 75/25.

¹¹el-İsfhâni, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Seyyid Geylânî, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), s. 315.

¹²er-Rûm, 30/41.

¹³el-Bakara, 2/2.

¹⁴el-Enbiya, 21/10.

¹⁵el-Mâide, 5/67.

¹⁶en-Nahl, 16/44.

¹⁷el-Ahzâb, 33/21.

¹⁸*Müslim, Sahîh-i Müslim*, nşr: Muhammed Fuad Abdülbâkî, (Kahire: Dâruhiyî'l-kütübî'l-Arabiyye, 1991), Fedâil, 38.

dolayısıyla beni muâhaze etmeyin. Ancak ben size Allah'tan bir şey söylersem ona sarılın. Çünkü ben Allah adına asla yalan söylemem."¹⁹

Konumuz olan "yapay yağış" da bir tabiat olayı olması sebebiyle detayları hakkında gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse hadislerde detaylı bilgilere rastlanılmamakla birlikte, konuyla ilgili yönlendirici birçok açıklama görülmektedir. Nitekim konumuz olan ve "Gökte bulunan su zerreciklerinin birleşip ağırlaşması sonucu düşmesi ile meydana gelen yağış"²⁰ şeklinde tanımlanan yağmura Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kelimelerle yer verilmektedir. Nitekim suya, "el-mâ' (الماء)"²¹, "el-ğays (الغيث)"²², "midrâr (مدرار)"²³, "rahmet (رحمة)"²⁴, "vâbil (وابل)"²⁵, "tall (طل)"²⁶, "i'sâr (اعصار)"²⁷ ve "el-vedak (الودق)"²⁸ gibi tabirler ile temas edildiği gibi, onun oluşumunun temel unsurları

¹⁹Müslim, Fedâil, 38.

²⁰ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Yeni Şafak, 1996), s. 1124; "Yağmur" kelimesinin etimolojik ve diğer Türk lehçelerindeki karşılıkları için bkz: Kobya, Elif Şebnem, *Türkiye'de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar*, (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2014), s. 9-13.

²¹ Kelime olarak "su" demektir. (Asım Efendi, *Tercümetü'l-Kamus*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1305, c. IV, s. 837.) Kur'an-ı Kerim'de muhtelif âyetlerde sıkça yer verilen bir kelimedir. Gökten inen (el-Bakara, 2/22), çatlایan taşın içinden çıkan (el-Bakara, 2/74), yerden çıkan göze suyu (el-Kamer, 54/12) ve insanın içinde bulunup kendisinden yaratılışın gerçekleştiği su (es-Secde, 32/8) türlerinden söz edilmiştir.

²² Kelime olarak "Meded istemek ve yardım" gibi manalara gelen "ğavs" kökünden gelmektedir. "Yağmur, on iki mil mesafeyi kuşatan yağmur, yağmur ile yeşeren çayır ve çimen, yağmur yağdırmak, şiddetle" gibi manalara gelmektedir. (Asım Efendi, *Kamus*, İstanbul: Matbaatü'l-bahriyye, 1304; c. I, s. 675); eş-Şûrâ42/28, Lokman 31/34 ve el-Hadîd57/20'de gökten inerek yeryüzünü yeşillendiren sudan söz edilirken bu tabire yer verilmiştir.

²³ Kök olarak "Sütlü bir davarın sütlünü gereği gibi akıtması" manasına gelen "d-r-r" kökünden gelmektedir. "Rüzgarın buluttan süt sağar gibi yağmur akıtması" demektir.(Asım Efendi, c. II, s. 323.) el-En'âm6/6, Hûd 11/52 ve Nûh71/11'de gök yüzünden bolca yağmur yağması manasında kullanılmıştır. (Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985, c. II, s. 857)

²⁴ Kök olarak "Esirgemek, ince kalpli olmak, şefkat etmek" manalarına gelen kelime, (Asım Efendi, c. IV, s. 300) er-Rûm30/46, 50, el-A'râf7/57, el-Furkan 25/48, en-Neml27/63 ve eş-Şûrâ42/28'de yağmur manasında kullanılmıştır.

²⁵el-Bakara, 2/264. Kelime olarak "İri taneli şiddetle yağın yağmur" manasına gelen kelime, ilgili âyette geçtiği şekliyle "İri taneli sağanaklı şiddetle yağın yağmur" (Asım Efendi, *Kamus*, c. IV, s. 133.); "Şiddetli sağanak" (Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yayıncılık, 1979, c. II, s. 896) ve "Çokça yağmur" (Bilmen, c. I, s. 281) manalarına gelmektedir.

²⁶el-Bakara, 2/265. Kelime olarak "Zayıf ve cansız yağın yağmur" (Asım Efendi, c. III, s. 1410.) demek olup ayette "Çisenti" (Yazır, c.II, s. 903; "Çiğ, rutûbet, en zayıf yağmur" Bilmen, c. I, s. 281) manalarına gelmektedir.

²⁷ Kelime olarak "zaman", "gece ve gündüz" ve "ikinci vakti" manalarına gelmektedir. Yağış konusunda kullanıldığında "Yağın yağmur", "İçindeki çıksın diye rutubetli nesneyi sıkmak" manalarına gelmektedir. (Asım Efendi, c.II, s. 542.) el-Bakara, 2/266'da geçtiği şekliyle "Kasırga" (Bilmen, c. I, s. 281) ve "Bora" (Yazır, c. II, s. 897) şeklinde tercüme edilmiştir.

²⁸en-Nûr, 24/43. "Yağmur", "Yağmur aralığında oluşan toz" manalarına gelmektedir. (Asım Efendi, c. III, s. 1025.) İlgili âyette de doğrudan "Yağmur" (Yazır, c. V, s. 3528; Bilmen, c. V, s. 2357) olarak tercüme edilmiştir.

olan rüzgar, bulut ve yağışa da “er-Rîh (الرياح)²⁹ / er-Riyâh (الرياح)³⁰” “ez-Zâriyât (الذاريات)³¹”, “el-Mürselât (المرسلات)³² ve “el-Hâmilât (الحاملات)³³”; “enzele (انزل)³⁴”, “ersele (ارسل)³⁵”, “eskata (اسقط)³⁶ ve “emtara (امطر)³⁷”; “es-Sehâb (السحاب)³⁸”, “el-Mu’srât (المعصرات)³⁹”, “el-Müzn (المزن)⁴⁰”, “Sayyib (صيب)⁴¹”, “el-Ġamâm (الغمام)⁴² ve “Rükâm (ركام) / Merkûm (مركوم)⁴³ gibi tabirler ile temas edilmiştir. Rüzgârdan söz edilirken, onun özelliklerini

²⁹Âl-i İmrân, 3/117; Yunus, 10/22; Yusuf, 12/94; İbrahim, 14/18; el-İsra, 17/69.

³⁰el-A’râf, 7/57; el-Hicr, 15/22; el-Kehf, 18/45. “Riyâh” kelimesi “rîh” kelimesinin çoğuludur. “Rîh” ise “Hareket hâlindeki hava, yel, hoş ve mülâyim rüzgar” demektir. Kur’an-ı Kerim’de müfred olarak “rîh” azab ve şiddet konusunda, cemi olarak “riyâh” ise lutuf ve nimetler konusunda kullanılmıştır. (Asım Efendi, c.I, s. 887.)

³¹ez-Zâriyât, 51/1.

³²el-Mürselât, 77/1.

³³ez-Zâriyât, 51/2.

³⁴el-Bakara, 2/22. Kelime olarak “Konmak ve inmek” manalarına gelmektedir. Yağmur için kullanılan “enzele” kelimesi ise “Bir şeyi aşamalı bir şekilde parça parça indirmek” demektir. (Asım Efendi, c.IV, s. 111). Yağmur için bu kalıbın kullanılması, aynı zamanda yağmurun inişini de ifade etmiş olmaktadır.

³⁵Nûh, 71/11. “R-S-L” kökünden gelen kelime esasen “Bölük, grup, seriye” gibi manalara gelmekle birlikte, yağmur için kullanılan “Ersele” kalıbı daha farklı manalara kullanılmıştır: “Bir kişinin sürüsünün sütünün çok olması; deve, koyun ve keçi sürüsüne sahip olmak; birini bir başkasına masallat ederek işi ona havale etmek; bir şeyi boşaltıp salıvermek, bir şeyi kendi başına ve kendi haline bırakmak ve göndermek” bunların başlıcalarıdır. (Asım Efendi, c.III, s. 1323). Ayette, yağmur öncesi rüzgarın, bulutları aşılama, yönlendirme gibi hususları ifade etmek için kullanılmış olması, kelimenin bu manalardan -İsfahânî’nin de belirttiği gibi- “Bir şeyi bir şeyin emrine ve hizmetine sunmak (teshîr)” (İsfahânî, s. 195) manasında kullanıldığını göstermektedir.

³⁶Sebe, 34/9; et-Tûr, 52/44.

³⁷eş-Şuara, 26/113. “M-T-R” kökünden gelen kelime “Yağmura uğratmak” manasındadır. Kur’an-ı Kerim’de yağmur ile ilgili kullanılan kalıp ise “Emtara” kalıbıdır. Bu da “Yağdırmak, bir kişinin alnunun terlemesi, bir kişinin başını yere dikip susması, bir yeri yağmur yağmış bulmak” gibi manalara gelmektedir. (Asım Efendi, c. II, s. 263). Bu kalıpta kullanılan hemen her mananın yağmur ile olan alakası da açıktır.

³⁸el-Bakara, 2/134. Kelime olarak “Bir yüzünden çekip sürüklemek” demektir. Gök yüzündeki bulutlara da, havada çekilip götürüldüğü için bu kelime kullanılır. (Asım Efendi, c. I, s. 295-296.)

³⁹en-Nebe, 78/14. Kelime olarak “Bir şeyi engellemek” manasından gelir. (Asım Efendi, c. II, s. 542) Yağmur yüklü bulutlara kullanılır. (Asım Efendi, c.II, s. 544.)

⁴⁰el-Vakîât, 56/69. Kelime olarak “Bulut” demektir. “Beyaz bulut, yağmurlu bulut” manasına da gelmektedir. (Asım Efendi, c. IV, 763.)

⁴¹el-Bakara, 2/19. Kelime olarak “Bir nesneye doğru varıp erişmek” (Asım Efendi, c. I, s. 345.), “İnmek” manalarına gelen kelime ilgili âyet-i kerimede “yağmur” ve “bulut” manasına da kullanılmıştır. Ayet-i kerimede doğrudan “yağmur” manasında kullanılmış, özelliği olarak ta “karanlık, gök gürültüsü ve şimşek”ten söz edilmiştir ki, bunlar “Peş peşe yağarak yoğunlaşan” yağmurun özelliklerini ifade eder. (Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’l-tenzîl ve esrâru’l-te’vîl*, nşr: Muhammed Abdurrahman el-Mer’âşlî, Beyrut: Dârulhyâi’l-türâsî’l-Arabî-Müessesetü’l-târîhi’l-Arabî, ts., c. I, s. 51.)

⁴²el-Furkan, 25/25. Kelime olarak “örtüp, kaplamak” manasına gelen kelime bulut konusunda kullanıldığında “beyaz bulut” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. IV, s. 423.)

⁴³en-Nûr, 24/43; et-Tûr, 44. Kelime olarak “Bir şeyi biriktirip üst üste yığmak” manasına gelen kelime, bulut konusunda kullanıldığında “katlanmış bulut” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. IV, s. 315.)

ifade sadedinde “Âsıf (عاصف)”⁴⁴, “Sırr (صر)”⁴⁵, “Levâkih (لواقح)”⁴⁶, “Hâsıb (حاصب)”⁴⁷, “Kâsıf (قاصف)”⁴⁸, “Ârız (عارض)”⁴⁹, “Sarsar (صرصر)”⁵⁰ ve “Akîm (عقيم)”⁵¹ gibi ifadelerle yer verilmesi de ayrıca dikkat çekicidir.

Temelde fiziğin bir konusu olan rüzgâr, bulut, yağmur ve yağış konularından söz eden âyetlerin hemen bütününde, yağmur ve yağış ile ilgili faaliyetlerin bir bütün hâlinde Allah Teâlâ’ya nispeti⁵² ona bir metafizik boyut katmaktadır ki, o da Allah Teâlâ’nın iradesi ve dilemesidir. Allah’ın iradesi her ne kadar sorgulanamaz⁵³ bir irade ise de, O aynı zamanda kurallarla (sünnetullah) hareket ettiğini ve koyduğu kuralların dışına çıkmayacağını⁵⁴ Kur’an-ı Kerim’de bildirmiştir. Buna göre Allah Teâlâ sorgulanamaz, ancak yaptığı ve yapacağı işler hakkında nasıl davranacağı, koyduğu kurallar doğrultusunda tahmin edilebilir, bilinebilir.

Bu meyanda konumuzun diğer bir bölümünü oluşturan kuraklığı yukarıdaki kavramlar bağlamında incelemek mümkün olduğu gibi, şükür-küfür (nankörlük) kavramları ışığında incelemek de mümkündür. Nitekim O, yeryüzünde insanların hizmetine sunduğu her bir iyiliğin “nimet / rahmet”⁵⁵ olduğunu, nimetlerinin ise şükredilmesi hâlinde artırılıp, nankörlük edilmesi hâlinde azaltılacağını dahası büyük bir azaba dönüşeceğini⁵⁶ beyan etmiştir. Hayatı kendisine bağladığı ve canlıları

⁴⁴ Yunus, 10/22; İbrahim, 18; el-Enbiya, 81. Kelime, kök olarak “heteften sapan ok” manasına gelmekle birlikte, rüzgar ile kullanıldığında “Şiddetli esen rüzgar” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. III, s. 681)

⁴⁵ Al-i İmrân, 3/117. Kelime olarak “Şiddetli soğuk” manasına gelen kelime, rüzgar ile kullanıldığında “Çok gürültülü ve soğuk esen rüzgar” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. II, s. 466)

⁴⁶el-Hıcr, 15/22. Kök olarak “Devenin gebe kalması” manasında olan kelime, rüzgar ile kullanıldığında “Rutûbetle gebe kalmış bulut” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. I, s. 967, 968.)

⁴⁷el-İsra, 17/68; el-Ankebût, 40. Kök olarak “Taş, odun, ateşi tutuşturmak için ateşe atılan şey, tomruk” manalarına gelen kelime rüzgar ile kullanıldığında “Estikçe toprakları kaldırıp havaya savuran rüzgar”, bulut ile kullanıldığında “Kar ve dolu döküp tozunduran bulut” manalarına gelmektedir. (Asım Efendi, c. I, s. 202, 203)

⁴⁸el-İsra, 17/69. Kelime olarak “Kırmak” manasına gelen kelime, (Asım Efendi, c. III, s. 705.) Rüzgar ile kullanıldığında “Uğradığı yeri kırıp geçiren rüzgar” manasına gelmektedir. (Beyzâvî, c.III, s. 262.)

⁴⁹el-Ahkaf, 46/24. Kelime olarak bir çok farklı manalara gelen kelime bulut ile kullanıldığında “Ufku ve gök yüzünü kaplayan bulut” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. II, s. 1268)

⁵⁰el-Kamer, 54/19. Kelime olarak “Şiddetli soğuk” manasına gelen kelime, rüzgar ile kullanıldığında “Çok gürültülü ve soğuk rüzgar” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. II, s. 466)

⁵¹ez-Zâriyât, 51/41. Kelime olarak “Kısırlık” manasına gelen kelime, rüzgar ile kullanıldığında “Tohumlayan, bulut meydana getiremeyen bundan dolayı da yağmur üretemeyen rüzgar” manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. II, s. 407, 408.)

⁵²el-A’râf, 7/57.

⁵³el-Enbiya, 21/23.

⁵⁴ Hud, 11/56; Fâtır,35/ 43.

⁵⁵ Hud, 11/9; Yunus, 10/21; Lokman, 31/20.

⁵⁶er-Ra’d, 13/7.

kendisinden var ettiğini ifade ederek nimetlerin özünü ve en büyüğünü teşkil ettiğini ifade etti⁵⁷ suyun nankörlük hâlinde dönüşeceği negatif durumlardan birinin de sel ve tufan⁵⁸ ya da bütünüyle kuraklık ve sudan mahrumiyete dönüşeceği Kur'an-ı Kerim'de "es-Sinîn (السنين)"⁵⁹, "el-Ğavr (الغور)"⁶⁰ tabirleri ile ifade edilirken, hadis-i şeriflerde daha çok "el-Kaht (القحط)"⁶¹ ve "el-Cedb (الجدب)"⁶² kelimeleri ile ifade edilmiştir.

II-Tarih Boyu Kuraklık, Nedenleri ve Çare Arayışları: Sihir, Dua ve Yapay Yağış

Hayatın can damarı olan suyun azalması ya da kesilmesi olarak özetlenebilecek olan kuraklık ilk insandan beri var olmakla birlikte, maddî sebepleri hakkında dinî kaynaklarda yeterli bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Şair / ozanların dilinde "kader"⁶³ ile ifade edilen bu sebep, dinî metinlerde Tanrı'nın cezalandırması olarak görülür.⁶⁴ Kur'ân-ı Kerim'de de aynı hususa dikkat çekilmiş,⁶⁵ en genel ifadesi ise Rûm sûresi 41. âyetinde dile getirilmiştir: "Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki onlar hakka dönerler." Âyet-i kerimede konumuzla ilgili olarak "kara", "deniz", "fesad" ve "elleriyle kazandıkları" şeklinde dört tabir geçmektedir. Tabirlerden "kara"dan maksadın denizden uzak bölgeler, "deniz"den maksadın sahil boyları olduğu; "fesad" ile kastedilen şeylerden birinin kuraklık ve bunun sonucu olarak kıtlık olduğu; "elleriyle kazandıkları" ile ifade edilmek istenen şeyin de günah ve isyan olduğu yönünde açıklamalar yapılmıştır.⁶⁶ Çağdaş fakihlerden İbn Âşûr'a göre

⁵⁷el-En'am, 6/99; el-Enbiya, 21/30; en-Nur, 24/45; er-Rûm, 30/24; el-Furkan, 25/48.

⁵⁸el-Kamer, 54/11-14.

⁵⁹ "S-N-V" kökünden gelen kelime "Sene, yıl" manasına geldiği gibi, "Kuraklık ve kıtlık" manasına da gelmektedir. (Asım Efendi, c. IV, s. 1015-1016.) el-A'râf 7/130'da şu şekilde geçmektedir: "Filhakika Âl-i Firavun'u tuttuk, senelerce kıtlık ve hasılât eksikliği ile sıklık, gerekti ki düşünüp ibret alsınlar."

⁶⁰ Sözlükte "Suyun yere batması" manasına gelmektedir.(Asım Efendi, c. II, s. 590.) Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde de bu manada kullanılmıştır. (el-Kehf, 18/41; el-Mülk 67/30.)

⁶¹Buhârî, İstiskâ, 8, 14. Sözlükte "Kaht" kökünden geldiğinde "Şiddetli vurmak, yağmurun kesilip yağmaması", "Kuhûl" kökünden geldiğinde ise "Yağmurun kesilmesiyle kuraklık ve kıtlık meydana gelmesi" manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. III, s. 107.) Kelime bu manasıyla hadis-i şeriflerde geçmektedir.

⁶² Ebu Davud, *Kitâbü's-sünen*, (2. bs., Beyrut: Dâru'l-kible / Cidde-Müessesetü'r-Reyyân / Beyrut, 2004.) "İstiskâ, 2". Sözlükte "Kıtlık yer ve kaht" manasına gelmektedir. (Asım Efendi, c. I, s. 165).

⁶³ Örnek olarak bkz: Yakıcı, Ali, "Kuraklığın Kültürel Hayattaki Yeri ve Konyalı Âşık Mehmet'in Kıtlık (Kuraklık) Üzerine Söylediği Destanlar", *Millî Folklor*, Yıl 13, sayı 51, s. 96-99.

⁶⁴ Bakır, Mustafa, "İstiskâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, c. XXIII, s. 381.

⁶⁵ el-A'râf7/130; Hûd 11/50;el-Kehf18/41;er-Rûm30/41; el-Mülk 67/30; Nûh71/10-12.

⁶⁶ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhîth*,thk: Âdil AhmedAbdülmecûd vd.,(1. bs., Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993), c. VII, s. 171.

bozulma zemini hususunda kara ve deniz kelimelerine yer verilmesi hayatın bütün alanlarını kapsadığını ifade etmek içindir.⁶⁷

İlgili âyet ve hadisler birlikte değerlendirildiğinde İslâm'a göre kuraklığın dört temel nedeni bulunmaktadır ki bunlar şirk, zulüm, günah ve imtihandır.

1-Şirk: Tevhid inancının zıddı olan şirk hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır⁶⁸ ki özeti, "Kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlığın ulûhiyetine ortak tanımak"tır.⁶⁹ Nuh (as)'ın kavminden söz eden âyetlerde "Siz neden Allah'ın büyüklüğünü umut etmiyorsunuz?"⁷⁰ şeklinde geçen ifade bu kavmin önce kuraklık⁷¹ sonra da tûfân⁷² ile cezalandırılmalarının sebebinin şirk olduğunu göstermektedir.

2-Zulüm: Kelime olarak "Bir şeyi olması gereken yere koymamak"⁷³ manasına gelen zulmü Rasûlullah (sav) şu şekilde tasnif etmektedir: "Zulüm üç türdür: Affedilmeyen, karışılmayan ve affedilebilen. Affedilmeyen zulüm, şirktir. Karışılmayan zulüm insanların birbirlerine yaptıkları haksızlıklardır. (Affedilmesi, insanların birbirleriyle helalleşmeleri ile ancak mümkündür). Affedilebilen zulüm ise insanların kendi nefislerine karşı yaptıkları zulümdür ki, bunlar Allah Teâlâ'ya karşı işlenen günahlardır."⁷⁴ Hûd (as)'un kavminden söz eden ayetlerde "Başa geçen her zorbanın emrine uyup arkasından gittiler"⁷⁵ buyrularak, kuraklık ile cezalandırıldığı anlaşılan⁷⁶ Âd kavminin zulmün ikinci türü olan, kul hakları konusunda zâlimleştiklerine işaret edilmiştir. Zira zikredilen âyette özellikle vurgulanan "cebbâr" kelimesi; "inatçı, zorba" ve⁷⁷ "kendisini yüksek gören mütemerrid şahıs"⁷⁸ olarak tercüme edilmiştir ki, bu tabirler açıkça onların yöneticilerinin zâlim, halkının da zulmün şakşakçısı olduğunu ifade etmektedir.

3-Günah: "İnsanların kendi elleri ile kazandıkları" tabiri yukarıda da ifade edildiği üzere genelde "günah" olarak açıklanmıştır. Bu manası ile "Günah" kavramı insanın işlediği her türlü kusurlu ve yanlış davranışları

⁶⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyeli'n-neşr, 1984), c. XXI, s. 111.

⁶⁸Bkz: İzmirli İsmail Hakki, *Yeni İlm-i Kelâm*, (Ankara: Matbaa-i Âmire, 1340-1343), c. II, s. 102-103.

⁶⁹Sinanoğlu, Mustafa, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), c. XXXIX, s. 195-198.

⁷⁰Nuh, 71/13.

⁷¹Nuh, 71/11.

⁷²Nuh, 71/25.

⁷³Âsım Efendi, c. IV, s. 386.

⁷⁴Abdurrezzâk, *el-Musannef*, (thk: Habîburrahman el-A'zâmî), (2. bs, Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403), c. XI, s. 183.

⁷⁵Hud, 11/59.

⁷⁶Hûd, 11/52.

⁷⁷Yazır, IV, 2794.

⁷⁸Bilmen, c. III, s. 1487.

içermektedir. Günah ise ilâhî azabı celb eden bir davranış olduğuna göre, özü “rahmet” olan yağmurun yağmasına tabii olarak engel olmuş olacaktır. İbrahim 14/7 âyeti bu hususa açıkça vurgu yapmaktadır: “*Celâlim hakkı için şükrederseniz elbette size artırırım, ve eğer nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azâbım çok şiddetlidir.*”

4-İmtihan: Rasulullah (sav) döneminde Medine’de bir kuraklık yaşanmış, Resul-i Ekrem’in duası ile de yağmur yağmıştır.⁷⁹ Onun bu duası cami içinde olduğu gibi, şehir dışında da gerçekleşmiş, bazen halkı tövbe ve duaya davet amacıyla bir hutbe okumuş ve iki rekat namaz kıldırılmış, bazen de yalnız duadan ibaret olmuştur.⁸⁰ Enfal 33.’de yer alan “*Halbuki sen içlerinde iken Allah, onlara azab edecek değildi.*” açıklaması Rasulullah (sav)’ın içinde bulunduğu toplumda suyun kesilmesinin bir helâk ile değil, aksine bir imtihan ile açıklanabileceğini göstermektedir.

Dinî kaynakların hemen bütünü kuraklığı metafizik sebeplere bağlarken, modern bilim fiziksel sebeplerle açıklamıştır: “*Kuraklık atmosferin genel dolaşımı (sirkülasyonu) ile ilgilidir. Sürekli olarak yüksek basınç (antisiklon) altında kalan sahalara kurak sahalardır. Çünkü bu gibi yüksek basınç sahalalarında hava yukarıdan yeryüzüne doğru olan bir alçalma hareketine maruzdur. Yer yüzeyine yaklaşan hava daha sonra çevreye doğru yayılır (diverjans). Hava yukarıdan aşağıya doğru olan hareketi sırasında adyabatik olarak ısınır, bağıl nemi (nispi nemi) düşer. Bu durumda su buharının yoğunlaşması söz konusu değildir ve dolayısıyla yağış ihtimali ortadan kalkar.*”⁸¹

Doğal seçim düzeni (doğal seleksiyon) taraftarlarının aksine, akıllı tasarım düşüncesinin taraftarlarının da kabul ettikleri gibi insanlık kâdir-i mutlak bir varlık tarafından var edilmiş, onun yaptığı bir donanım ile hayata başlamış, hayatını bu donanım doğrultusunda geliştirmiştir. Adem-Havva ile başlayan bu akıllı tasarım düzeninde insanlar, ilâhî bilgilendirme ve yönlendirmenin bir sonucu olarak dua etmeyi öğrenmiş, yağış başta olmak üzere her ihtiyacını dua ile çözmeye çalışmıştır. Zamanla ilâhî vahiyden uzaklaşmalar başlamış, ilahi öğretilerin içerisine insanoğlunun zihinsel ve deneysel tecrübe ve sanıları da eklenmiş, sihir ve büyü türü davranışlar dualara karışmış, yepyeni ilâhî-beşerî ya da bütünüyle beşerî metotlar ihdâs edilmiştir. Bu yeni metotlarda yalnızca yağışa hazır yağmurun yeryüzüne indirilişi değil, gökyüzünde olmayan bulutların var edilmesi noktasına kadar varan iddia ve işlemlerin peşine düşülmüştür.

Nitekim bu amaca yönelik olarak Türkler Yada Taşı (rüzgar estirip, yağmur ve kar yağdırdığına inanılan taş)⁸²; Anadolu’da suya üzerine dualar yazılmış

⁷⁹Buhârî, “İstiskâ”, 6.

⁸⁰Baktır, c. XXIII, s. 382.

⁸¹Hoşgören, M. Yıldız, *Jeomorfolojinin Ana Çizgileri*, (6. bs., İstanbul: Çantay yay., 2003), c. II, s. 7.

⁸² Kaşgarlı Mahmut, *Divanı Lügati’t-Türk Dizini*, (Sadeleştiren: MehranBahari, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2003), s. 235; Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, (İstanbul: Turan

at kafası atma, su ya da değirmen arklarında adam ıslatma,⁸³ Kepçecik, Kepçelini, Kepçe Kadın, Kepçe Gelin, Kepçe Aşı, Çomça Gelin, Çemçe Gelin, Çömce Gelin, Çullu Kadın, Bebek, Gelin Bebek, Kelebek, Adak Aşı, Yağmur Gelin, Bodu - Dodu - Godu - Toti, Bodi Bostan, Çalı Gezme, Babrabubik, Publik, Adak Aşık, Babrabubik, Gelin bebek, Kelebek, Kepçebaşı, Kepçecik gibi törenler; Sürücüoğlu, Üçoğlan ve Gümülek Dağı efsaneleri gibi efsaneler; Trakya ve Balkanlarda, Çin kültüründe, Akadlarda, Sami dinlerinde de yaygın olan "Dedule Ve Dodole"⁸⁴ uygulamaları yaygın iken, eski Yunan, Roma, eski ön Asya kavimleri, Hindistan, Japonya ile Çin'de dua törenleri yaygınlık kazanmıştır.⁸⁵ Elif Şebnem Kobya, yaptığı araştırmada, Türkiye'de uygulanan yağmur yağdırma törenlerini dua, dramatik gösteri, kavga, taşlar ve istiskâ olmak üzere beş başlık altında toplayarak, yapılan uygulamaları ayrıntılı bir şekilde vermiş;⁸⁶ Bahset Karşlı da bu tür uygulamaların psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeleri hakkında yapılan çalışmalardan söz etmiştir.⁸⁷ Uygulamalar ile ilgili yapılan açıklamalar bu işlemlerin hemen bütünüyle rüzgar, bulut, yağmur oluşturma ve yağış meydana getirme ile ilgili işlemlerin bütününe yönelik olduğunu göstermektedir.

Rasulullah (sav) zamanında da kuraklık olmuş, o da önceki peygamberlerin yaptıklarına benzer uygulamalar yapmıştır.⁸⁸ Resûl-i Ekrem'den (sav) gelen rivayetler onun döneminde yağmur duasının bazen cami içinde, bazen şehir dışına çıkılarak yapıldığı, halkı tövbe ve duaya davet amacıyla bir hutbe okuduğu ve iki rekat namaz kıldırıldığı, bazen de yalnız duadan ibaret olduğunu göstermektedir.⁸⁹

XIX. asra kadar sihir, büyü ve dua gibi metafizik metotlarla gelen yağış arayışlarına, bu dönemden itibaren fiziksel boyutlu yeni metotlar ilave edilmiş, ancak bunlar yalnızca yağışa hazır bulutlardan su indirme ile sınırlı olmuştur. Rüzgâr ve bulut oluşturma gibi bir hedeften söz eden iddia ve çalışmalara şimdilik rastlanmamaktadır.

Neşriyat Yurdu, 1969), c. I, s. 58-60; Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, (1. bs., İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997), s. 304.

⁸³Boratav, Pertev Naili, "İstiska", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, (İA), (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993) c. V/II, s. 1223.

⁸⁴<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/7.php> (16.01.2017)

⁸⁵ Boratav, "İstiskâ", *İA*, c. V/II, s. 1222.

⁸⁶ *Türkiye'de Yağmur Törenleri*, s. 73-137.

⁸⁷ "Tarımsal Üretim Faaliyetinde Çiftçilerin Dua Ritüellerinin Analizi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 19, (2007), s. 228.

⁸⁸ *Buhârî*, "İstiskâ", 6.

⁸⁹ Bakır, c. XXIII, s. 382.

Hava modifikasyon deneyleri olarak bilinen bu fiziksel metotlar için ilk çalışmalar 1881 yılında ABD’de başlamıştır.⁹⁰ 1837’de yine ABD’de Prof. J. P. Espy, ısı enerjisi salınarak (örneğin odun yakarak) konvektif bulutların gelişiminin uyarılabileceğini ileri sürmüştür. 1893’te Fransa’da A. Baudouin 1200 m boyunda iletken bir iple bir uçurtma havalandırılmış ve bu durumlarda sis üretildiğini ve yağmur damlalarının çökeldiğini ileri sürmüştür. Yirminci yüzyılın başında ilim adamları tarafından gerçekleştirilen temel araştırmalarda, su damlacıklarının çarpışmasının hızlandırılması ve yeni tohumlama tekniğinin geliştirilmesi amacıyla kum parçacıkları kullanılmıştır. 1909’da Yeni Zelanda’da benzer girişimlerde bulunulmuş, 1922 yılında uçak kullanarak ilk olarak bulut tohumlama teşebbüsüne başvurulmuştur. Kuru buz ile bulutları tohumlamanın ilk alan denemeleri, II. Dünya Savaşı’ndan önce gerçekleştirilmiş, 1931 yılında Hollandalı fizikçi A. Feraart, uçaktan buluta tohumlama yapmak için çekirdeklendirici ajan olarak kuru buz (katı karbon dioksit) kullanmıştır. ABD’de General Electric firması laboratuvarlarında 1946 ve 1947 yıllarında Schaefer ve Vonnegut tarafından yapılan deneyler, belirli malzemelerin aşırı soğutulmuş (süper soğuk damlacıklar) sıvı su damlacıklarının buz kristallerine dönüştürülmesinde oldukça etkili olduğunu göstermiştir. 2008 yılında Çinli meteorolojistler 8 Ağustos 2008 olimpiyatlarının açılış seremonisi için açık bir gökyüzü oluşturma amacı için yağmur oluşturma işleminin tersini uygulamışlardır. Bulutların hareketini ertelemek veya bulutları geciktirmek için 26 adet kontrol istasyonu konuşlandırmışlardır.⁹¹ Dünyada 24 ülkede uygulanan yağış zenginleştirme çalışmaları Türkiye’de ilk olarak 1990 yılında İstanbul’da İSKİ tarafından uygulanmış, İstanbul’da başlayan uygulama daha sonra Ankara ve İzmir ile devam etmiştir.⁹² İslâm ülkelerinden Suudi Arabistan, Bahreyn ve Ürdün’den sonra Mısır’da da bu yöntem uygulanmıştır. Nitekim ileride ele alacağımız yorumlar, bu ülkelerdeki uygulama sürecinde gündeme gelen değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Yapılan açıklamalara göre günümüzde uygulanan yapay yağış yönteminin özü şudur: Eğer küçük katı bir partikül süper soğuk bir sıvı içine sokulursa, sıcaklık derecesi yeterli olmak şartıyla sıvının tamamı katı duruma geçer. Buna göre, buluttaki su molekülleri buz kristali formunda bir çekirdek üzerinde hızla birleşirler. Zaten buz kristalinden ayrı, atmosferdeki tozların da yoğunlaşma çekirdeği olarak vazife yaptığı bilinmektedir. Suni tohumlamada gümüş iyodür amonyum nitrat, kadmiyum iyodür, diğer higroskopik materyaller çekirdek vazifesi görmek üzere yağmur bulutuna püskürtülmektedir. Bu maddelerin aynı şartlar altında oluşturacağı kristal

⁹⁰ Turgut ÖZTÜRK, Büşra KOÇ, “Hava Modifikasyon İşlemlerinde Yapay Yağış Tekniği”, *Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), (2013), s. 32.

⁹¹ Öztürk, Koç, s. 33.

⁹² <https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=suniyagis> (23.06.2017)

sayısı birbirinden farklıdır. En tesirli olanı ise gümüş iyodürdür. Netice olarak suni tohumlama olabilmesi için öncelikle nem oranı yüksek bir bulutun mevcut olması ve bulut üstü sıcaklığın belli bir değere düşmesi gerekir. Aslında yağış mekanizması çok komplike olduğundan tohumlama konusunda belirsizlikler vardır. Tohumlama zamanlaması rüzgâr profili, havanın yukarı yükselme hızı ve diğer hava şartları, süper soğumuş su damlacıkları, çekirdek konsantrasyonu, damlacıkların birleşip büyüme durumu ve yönü gibi pek çok faktöre bağlıdır. Genel olarak yağış tahmini yapılır ve diğer şartlar da uygun ise tohumlama yapılır. Tohumlamadan 15 dakika veya birkaç saat sonra yağış olabilir. Orta şiddetle sağanak üreten yaz kümülüs bulutları ve alçak kış bulutları uygun tohumlama imkânı sunar.⁹³

Yağmur yağdırmak için yapılan herhangi bir bulut tohumlama işleminde birinci problem, tohumlamaya uygun bulutun bulunmasıdır (tohumlama bulutları oluşmaz.) Bulut tohumlama işlemindeki ikinci problem ise, yoğunlaşma çekirdeği olarak hizmet edecek olan higroskopik maddelerin, bulut içindeki en uygun yere zamanında ve doğru miktarda ulaştırılmasıdır. Ayrıca, iyi bir sonuç almak için bulut soğuk olmalıdır. Bulut tohumlamasında bulut partiküllerinin büyümesine neden olan buz kristali yöntemi kullanıldığı için, en azından bulutun bir parçası süper soğumuş olmalıdır.⁹⁴

Yapay yoğunlaşma çekirdekleri bulut içine havadan ve yerden olmak üzere iki farklı yolla ulaştırılır. Havadan tohumlamada uçaklar yapay yoğunlaşma çekirdeklerini bulutun tepesinden içine girerek ve tabanından yukarı akımlar ile buluta bırakabilirler. Yerden tohumlama, Rusların yaygın olarak kullandığı havan topları ve roketler ile beraber renkli dumanlar çıkartan ateşe benzer bir işlevi olan yer jeneratörler ile yapılmaktadır. Bütün bunlardan roketler, en pahalı fakat en isabetli olan tohumlama yöntemidir.⁹⁵ Uçak ile tohumlama ise nispeten ucuz fakat çoğu kez başarısızdır.⁹⁶

Uygulamada üzerinde dikkatle durulan ve İslâm hukuku açısından da önem arz eden husus bu uygulamanın fayda-zarar dengesidir. Batılı kaynaklar genelde bunun faydalı bir çalışma olup, kayda değer bir zararının olmadığını savunurken, ileride de geleceği üzere kimi Müslüman ülkelerin bilim adamları bu konudaki fayda-zarar değerlendirmelerinin yetersiz ve hatta zararının faydasından daha fazla olduğu üzerinde durmaktadırlar. Özellikle uygulamanın merkezinde olan Batılı kuruluşların internet

⁹³ Öztürk, Koç, s. 34.

⁹⁴ Öztürk, Koç, s. 36.

⁹⁵ Öztürk, Koç, s. 37.

⁹⁶Kadioğlu, Mikat, "Bulut Tohumlama Kuraklığa Çare mi" Erişim tarihi: 25.12.2016, <http://bianet.org/bianet/cevre/1463-bulut-tohumlama-kurakliga-care-mi>.

sitelerinde, gündeme getirilen temel problemler hakkındaki bazı değerlendirmeleri şöyledir:

Kuzey Amerika Hava Değişikliği Konseyi (NAWMC)'e göre "Gümüş iyodür, bulut tohumlamasında kullanılan birincil tohumlama maddesidir. Bir buz çekirdeği olarak muazzam verimi, küçük miktarlarda kullanılmasına izin verir. Gümüş iyodür'ün, son yarım yüzyılda çevre güvenliğine ilişkin etkileri üzerinde kapsamlı incelemelerde bulunuldu. Bu araştırmaların yayınlanan bulguları, bulut tohumlamasından kaynaklanan çevresel zararlı etkilerin gözlemlenmediğini veya ortaya çıkmasının beklenmediğini açıkça göstermektedir."⁹⁷

Hava Modifikasyonu Derneği (WMA)'ne göre de bulut tohumlamanın çevre üzerinde önemli bir negatif çevresel etki yarattığını gösteren hiçbir kanıt bulunmamaktadır. "Gümüş İyodür Çevreye Zararlı mı? İlk sonuçlar, kullanılan tohumlama maddesinin miktarlarının çok küçük olması nedeniyle, bu sıcak bulut tohumlama malzemeleri bile muhtemelen önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir. Gümüş iyodür, bulut tohumlamasında kullanılan gümüş iyodür esaslı buz-çekirdeklenme komplekslerinin birincil bileşenidir ve tüm komplekslere gümüş iyodür (AgI) adı verilecektir. Yayınlanan bilimsel literatür açıkça, gümüş iyodür aerosolleri ile bulut tohumlamasından kaynaklanan çevreye zararlı herhangi bir etkinin olmadığını gözlemlendiği gibi, gerçekleşmesi de beklenmemektedir." Bu çalışmaya dayanarak, WMA, gümüş iyodürün çevre açısından güvenli olduğu sonucuna ulaşmaktadır.⁹⁸

Buna karşın Türkiye Cumhuriyeti Meteoroloji Müdürlüğü sitesinde bunun aksine belirsizlikler ve muhtemel tehlikelere dikkat çekilmiştir: "Hava modifikasyonu bazı ülkeler tarafından ekonomik bir aktivite olarak algılanmaktadır. Bulut tohumlama işleminde ekonomi, ekoloji, sosyal ve yasal yönlerde hesaba katılmalıdır. Hava modifikasyonunun bitişik ülke sınırlarına yakın yerlerde yapılması durumunda, en fazla dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de yasal düzenlemelerdir. Günümüzde yasal düzenlemeler ve bilimsel bilgiler bu tür hava modifikasyonu olaylarında daha tam olarak yeterli değildir. Uzun dönem veya uzun süreli gerçekleştirilecek hava modifikasyon işlemlerinde ekosistemin etkilenmeyeceği bilinmelidir. Bu çalışmalar sonucunda ekosistemde yaşanabilecek değişimlere karşı önlemler alınmalıdır. Özellikle operasyonel süreçte olası olumsuz etkilere çözümler üretilmelidir."⁹⁹

İTÜ Meteoroloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi ve İBB Danışmanı Mikdat Kadioğlu, yapay yağış firmalarının bulut tohumlamayla yağmurların artırılarak barajların doldurulamayacağını söylediklerini, ayrıca hiçbir gelişmiş ülkenin kuraklığa çare olarak bu yöntemi

⁹⁷<http://www.nawmc.org/aboutus/> Erişim tarihi: 12.06.2017.

⁹⁸<http://www.weathermodification.org/faq.php> Erişim tarihi: 12.06.2017.

⁹⁹<https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=suniyagis> Erişim tarihi: 23.06.2017.

kullanmadığını söylemiş, yöntemin esasen bir çözüm olmaktan çok, gelişmemiş ülkeleri sömürü aracı olarak kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁰

Kadioğlu, bunların, ellerindeki teknoloji ile sel, don ve buzlanmayı önlemekle birlikte havaalanlarındaki kötü hava şartlarını da ortadan kaldıracaklarını, yağışı arttıracaklarını ve hatta yağışı istenilen bölgeye yönlendirebileceklerini iddia ettiklerini belirttikten sonra şunları kaydetmiştir: “Bulut tohumlama teknolojisi, Rusya dahil henüz hiçbir ülkede günlük hayatta yaygın ve rutin olarak kullanılmamaktadır. Özellikle meteoroloji biliminin dünyada en ileri olduğu ABD’de yararı somut olarak ispatlanamayan bu işlemler, artık eyaletlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından yasaklanmış bulunmaktadır. ABD’de her yıl ekonomiye 40 milyar dolar zarar veren kuraklıktan dolayı binlerce hektar orman da yangınlarda yok olurken, ABD’nin magazin gazetelerinde bile artık hava modifikasyonu bir çözüm olarak önerilmemektedir. ABD tek tük de olsa bulut tohumlaması deney ve uygulamaları yapılan sayılı yerlerde kuraklıkla mücadele için bilimin ortaya koyduğu tüm geçer ve işler yöntemler de öncelikle uygulanmaktadır.”¹⁰¹

Hayrettin Bacanlı’ya göre, mevcut teknikler yağışın çok düşük olduğu alanlarda ve orta yağışlı alanlarda, kurak mevsimde önemli bir tesire sahip değildir. Eğer öyle olsaydı Afrika’nın kurak ülkelerindeki açlık meselesi çözülebilirdi. En iyi neticeye, yağışın çok iyi olduğu yer ve mevsimlerde ulaşılabilir. Bir yerde suni tohumlama ile yağış artırılırken diğer bir yerde azalma olabilmektedir.¹⁰²

III-İslâm Hukuku Açısından Yapay Yağış

İslâm, yukarıda özetle sunulan sihir, büyü ve efsanelerle, dua törenlerinin yaygın olduğu bir dönemde gelmiş, bunlardan yalnızca dua / istiskâ’yı onaylayıp, diğerlerini doğru bulmamıştır. “Musa dedi ki: Yaptığımız iş bir sihirdir, Allah Teâlâ onu boşa çıkaracaktır. Allah müfsidlerini başarıya ulaştırmaz.”¹⁰³ gibi sihir ve büyüü yerici âyetlerin yanında, Rasulullah (sav)’ın bu tür törenlerin icrâsından sorumlu olan ya da bunları bizzat icat ederek uygulayan “kâhin / sihirbâz”lar hakkındaki olumsuz ve uyarıcı açıklamaları¹⁰⁴ da sihir büyü gibi işlemlerin bâtıllığı ve geçersizliğini ifade etmektedir.

¹⁰⁰ “Yağmur Bombası Çözüm Değil Cahil Ülkeleri Sömürme Aracı”, *Hürriyet*, 21 Mayıs 2007.

¹⁰¹ Kadioğlu, <http://bianet.org/bianet/cevre/1463-bulut-tohumlama-kurakliga-care-mi>, Erişim tarihi: 25.12.2016.

¹⁰² “Sunî Yağış”, Erişim tarihi: 09.01.2017. <http://docplayer.biz.tr/22351-Hayrettin-bacanlı-telekomunikasyon-sube-mudurlugu-ankara.html>

¹⁰³ Yunus, 10/81.

¹⁰⁴ “Kim ki bir kâhine gider ve onun söylediklerine inanursa, Muhammed’e indirileni inkar etmiş sayılır.” *Ebu Davud*, Tıb, 21.

Günümüzde uygulanmakta olan fiziksel metotlar ise oldukça yenidir. Doğal olarak ta dinin temel kaynaklarında hakkında doğrudan ve açık bir bilgi bulunmamaktadır. Yeni olan bu metotların İslâm hukuku açısından neye tekabül ettiği, İslâm'ın temel prensipleri açısından nasıl yorumlanacağı, uygulamanın mahiyet, şekil ve sonuçlarına bağlıdır. Uygulamanın mahiyet ve şekli hakkında fikir verebilecek bazı bilgiler bulunmakla birlikte, dinî-fikhî değerlendirmeyi doğrudan etkileyen sonuçlar hakkında verilen bilgiler henüz ikna edici bir düzeye ulaşmamıştır. Nitekim yukarıda görüşlerine yer verilen uzmanlar da günümüz yapay yağış uygulaması etki ve sonuçlarının henüz tam neticelenmediği; konu ile ilgili sosyal, ekolojik, siyasal ve hukuksal araştırmaların yeterli olmadığını ifade etmiş, uygulamaların ekonomik açıdan verimli olmadığı, zararının yararından fazla olduğu gibi kısa açıklamalarda bulunmakla yetinmişlerdir. Uzmanların pek de üzerinde durmadıkları ancak, uygulamanın sonuçları açısından ayrı bir yere sahip olan kimyasalları da buraya ilave etmek gerekir.

Bu tespitlere göre, yapay yağışın:

- Olumlu sonuçlarına henüz ulaşılmamıştır.
- Sosyal, ekolojik, siyasal ve hukuksal araştırmalar yeterli değildir.
- Ekonomik açıdan verimli değildir.
- Zararı yararından daha fazladır.

İlk iki sonuç belirsizlik, diğer iki sonuç ise zarara dikkat çekmektedir. Zarar konusunda üzerinde durulan önemli husus, uygulamada kullanılan kimyasallardır ki bunların içinde gümüş iyodür ayrı bir öneme sahiptir. Bu tespitlerden sonra, konunun dinî-fikhî hükmü ile ilgili tespit ve tahlillere geçebiliriz:

Özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan maddi çözüm arayışı, diğer bir ifadesiyle tabiata doğrudan müdahale bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. O da, böyle bir uygulamanın dinî açıdan caiz olup olmayacağıdır. Konunun yeni olması, yorumun da modern dönem kaynaklarında aranmasını gerekli kılmaktadır. Tespit edilebilen değerlendirmeler 90'lı yıllardan sonraya rast gelmekte, yorumların da genelde *"yağışın bilinip-bilinemeyeceği"* ve *"Zarar/Yarar"* odaklı değerlendirmelerden ibaret olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadesi ile yağışın mümkünlüğünden ziyade bilinip bilinemeyeceği, bu tür girişimlerin Kur'an-ı Kerim'de yağmuru yağdırılması ile ilgili olarak *"O Allah yağmuru indirir"*¹⁰⁵ mealindeki ayete aykırı düşüp düşmediği ve faydalı ya da zararlı olup olmadığı hususudur. Biz burada konuyu her iki açıdan ele almaya çalışacağız.

¹⁰⁵ Lokman, 31/34.

A-Yağışın Bilinip Bilinemeyeceği ve Yapay Yağışın Mümkün Olup-Olamayacağı

Kur'ân-ı Kerim'de varlıklar "gayb" ve "şehâdet"¹⁰⁶ olarak iki kısma ayrılmaktadır. Gaybî olanlar "Yüzeysel bir akıl ve duyularla hakkında bilgi elde edilemeyen"¹⁰⁷ olarak tarif edilmiş, iki kısma ayrılmıştır: Hakkında hiçbir aklî ya da sem'î delil bulunmayan ve bulunan. En'âm 6/59'da geçen "el-Gayb" kelimesi, birinci kısım yani hakkında hiçbir aklî ya da sem'î delil bulunmayan gayb -ki bunu Allah'tan başkası asla bilemez-; Bakara 2/3'te "Gayba iman edenler" şeklinde geçen "gayb" kelimesi de ikinci kısım yani hakkında aklî ya da sem'î delil bulunan gayb kısmına girer -ki bu kısma giren konular hakkında delillerden hareketle bilgi elde edilebilir-.¹⁰⁸

Konuya yer veren tefsir kaynakları, "gayb" ve "mugayyebât" denilince akla gelen En'âm (6/59) ve Lokmân (31/34) surelerindeki âyetleri, gaybın anahtarlarının beş olduğunu ifade eden hadislerle irtibatlandırarak ele almışlardır. Taberî'nin (ö. 310/923) beyânına göre bedevî Araplardan biri Hz. Peygamber'e gelerek, kurak geçen beldelerine yağmurun ne zaman yağacağını, hamile olan karısının doğuracağı çocuğun oğlan mı, kız mı olacağını ve kendisinin ne zaman öleceğini öğrenmek istediğini söylemiş, bunun üzerine Allah Teâlâ, Lokman sûresindeki âyet-i kerimeyi inzâl ederek kıyâmetin kopma zamanına ait bilginin kendi katında olduğunu, yağmurunu O'nun yağdırdığını, rahimlerde olanı O'nun bildiğini, kimsenin gelecekte ne yapacağını ve nerede öleceğini bilemeyeceğini haber vermiştir. Âyette sıralanan beş husus hadislerde "mefâtihu'l-gayb" olarak nitelendirilmiştir ki şöyledir: "Gaybın anahtarları beştir: Yarın ne olacağını kimse bilemez. Rahimlerde olanı kimse bilemez. Kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Kimse nerede öleceğini bilemez. Yağmurun ne zaman geleceğini de kimse bilemez."¹⁰⁹ "Beş şey vardır ki, onları Allah'tan başkası bilemez: Kıyametin bilgisi Allah katındadır. Yağmurunu O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Kimse nerede öleceğini bilemez. Allah her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır."¹¹⁰

Ayet-i kerimede üç hususun bilgisinin bütünü ile Allah Teâlâ'ya ait olduğu açıkça ifade edilmiştir: Kıyâmetin bilgisi, kişinin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği. İki konuda ise daha geniş bir ifade kullanılmıştır: "Allah yağmurunu indirir, rahimlerde olanı bilir." Kimi müfessirler bu iki hususu da yukarıda nakledilen hadislerden hareketle Allah Teâlâ'dan başkasının

¹⁰⁶el-Hasr, 59/22.

¹⁰⁷et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatükeşşâf i istulâhâtî'l-funûnve'l-ulûm*, (thk: Ali Dahrû vd.), (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), c. II, s. 1256.

¹⁰⁸et-Tehânevî, c.II, s. 1256.

¹⁰⁹Buhârî, İstiskâ, 29.

¹¹⁰Buhârî, Tefsîr, 31.

bilemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹¹¹ Burada şu hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır ki, Lokman 31/34. âyetinde “*bilme*” kelimesi “*a’lime* (علم)” kökünden gelen “*ya’lemü* (يعلم)” kelimesi ile ifade edilmiştir. “*Alime*” ise “*Bir şeyin hakikatını idrâk etmek*”¹¹² olarak tanımlanmıştır. Konu ile bağlantılı diğer bir kelime ise “*Arife* (عرف)” kelimesidir ki, bu “*Bir şeyin sonuçları üzerinde kafa yorarak elde edilen bilgi*” olarak tanımlanmış ve bunun “*sınırlı (kâsır)*” bilgi olduğu¹¹³ ifade edilmiştir. Buna göre günümüzde, ultrason vb. teknik imkanlarla elde edilen bilgiler “*kesin bilgi*” manasına “*alime*” kelimesinden ziyade, “*tahmini bilgi*” manasına “*arife*” kelimesinin kapsamına girmektedir ki bu da bilimsel bilginin “*doğrulanabilir / yanlışlanabilir*” özelliği ile ilgili bir husustur.¹¹⁴ Nevar ki, insanlar tarihin en eski devirlerinden beri gaybî konulara merak salmış, bilgi ve etki sahibi olabilmek için fal, kehânet, sihir gibi yöntemlere başvurmuşlardır, ancak bu gibi yöntemler, sağlıklı beş duyu organı (havâss-ı selîme), haber-i sâdık ve aklın dışındaki bilgi edinme yöntemlerini bilgi kaynağı olarak kabul etmeyen İslâm bilgi geleneği¹¹⁵ açısından geçerli ve doğru bir yöntem olarak kabul edilmemiştir.

Yapay yağışın mümkün olup olmaması problemini önce âyet ve hadisler ışığında kısaca ele alacak, sonra da günümüz fakihlerinin yorumlarına yer vereceğiz.

Lokman 31/34’de geçen âyet-i kerimenin esasen üzerinde durduğu husus yağmuru yağdırma işinin (Yünezzilü) Allah Teâlâ’ya ait olduğudur. Bunu bir başka âyet-i kerîme şu şekilde ifade eder: “*Onlar tam bir ümitsizliğe kapıldıkları bir zamanda O (Allah) yağmuru indiriverir.*”¹¹⁶ Burada Allah Teâlâ “*ümitsizliğe kapılma (kanata)*” konusuna dikkat çeker. Ümitsizlik hali yağmurun yağacağına dair hiçbir alamet ve belirtinin olmadığı bir haldir. Oluşum ve yağış sürecinden söz eden âyet-i kerimelerde yağmurun kısaca, rüzgar→ bulut→ yoğunlaşma→ tohumlama→ yağışın olacağı yere sürüklenme→ yağış şeklinde formüle edildiği görülmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla yağmurun yağdırılıp yağdırılmayacağı her şeyden önce rüzgarın oluşturulup oluşturulamaması süreci ile başlayan bir husustur.

Mü’minûn 23/18’de “*Gökten uygun bir ölçüde yağmur indirip onu arzda durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.*” buyrularak yağacak yağmurun miktarını belirlemenin Allah Teâlâ’ya ait olup, yağın yağmuru yeryüzünde tutmanın da ancak O’nun gücü ile gerçekleştiği, insanların

¹¹¹İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec, *Zâdü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, (1. bs., Beyrut: Dâru’lbnHazm, 2002), s. 1105; Ebu Hayyân, c. VII, s. 190; Bilmen, c.VI, s. 2756.

¹¹²İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 343.

¹¹³İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 331.

¹¹⁴Lokman Çilingir, “Bilim Felsefesi”, *Fen Bilimleri Öğretiminde Bilimin Doğası*, (ed.) Murat Demirbaş, (Ankara: Pegem Akademi, 2016), s. 6.

¹¹⁵Sadüddîn et-Teftâzânî, *Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye*, thk: Ahmet Hicazi es-Sekâ, (1. bs., Kahire, MektebetüKülliyâti’l-Ezheriyye, 1987), s. 22.

¹¹⁶eş-Şûrâ, 42/28.

¹¹⁷el-A’râf, 7/57; el-Hicr, 15/22; el-Mü’minûn, 23/18.

bunlara güçlerinin yetmeyeceği beyan edilmiştir. Kehf 41 ve Mülk 30'da da suyun yerin içine batması halinde geri getirmeye kimsenin gücünün yetmeyeceği ifade edilir ki esasen kuraklık yalnızca yağmurun yağmaması olmayıp, temelde yeryüzünde var olan suyun kaybolması ile de bağlantılıdır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere günümüzde yapay yağış rüzgâr, bulut, yoğunlaşma ve bulutların belirli yerlere sürüklenmesi olaylarının gerçekleşmesinden sonra, sürüklenme halindeki buluttan belirli bir noktada yağmurun inişini temin etmekten ibarettir. Yani var olan ve yağışa hazır hale gelen bir yağmurun, bulutun üzerinde bulunduğu bir yere indirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Rüzgârı, bulutu ve yoğunlaşmayı gerçekleştirme, bulutun içerisindeki su miktarını belirleme, bulutları istenilen yere sürüklenme gibi bir iddiada bulunulmamakta, yağın yağmuru yeryüzünde tutabilme, yerin altına geçmesine ya da buharlaşmasına engel olabilme gibi bir imkândan da burada söz edilmemektedir.

B-Günümüz Uygulaması ve Güncel Dinî Yorumları

Yağmur bombası araştırma ve geliştirme çalışmalarının 1881, uygulamalarının 1940'lı yıllara dayanmasına rağmen, İslâm dünyasındaki değerlendirmelerin daha sonraki dönemlere ait olduğuna temas etmiştik.¹¹⁸ 1990'dan beri uygulanan Türkiye'de de konunun dinî yönünü değerlendiren detaylı bir araştırmaya henüz rastlanmamıştır. Tespit edilen bazı değerlendirmeler ise şöyledir:

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlyas Çelebî: *"Bomba atmak suretiyle yağmur yağdırma âyette kastedilen mâna ile çelişmez, çünkü tabiatın işleyişiyle ilgili olarak Allah'ın koyduğu kanunlara göre hareket edilmesi O'nun alanına müdahale anlamına gelmez."*¹¹⁹ yorumunu yaparken, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Orhan Çeker şunları söylemiştir: *"Ben şahsen yağmur bombası ile ilgili olumsuz bir fikir taşımıyorum. Olabilir, yapılabilir. Nihayetinde insan çatlasa da patlasa da sünnetullah dışına çıkamıyor. Bu ilahi ilke gereği şartları oluşturmak ve o doğrultuda sonuç almak niye caiz olmasın ki? O bomba neticede oksijen ve hidrojeni birleştirip su oluşturuyor olsa bile sünnetullahın gereğini yapıyor. Kaldı ki bulutlardaki nemi yoğunlaştırıcı etki yapıyorsa bu öncekine göre çok daha mümkün ve makul birşey oluyor demektir. Şu olayda tüp bebektenden farklı ne meydana geliyor ki? Doktor sünnetullah ilkelerini esas alarak hücreleri birleştiriyor ve*

¹¹⁸Bkz: Heyfâ Muhammed Abduzzebîdî, *el-İstimtârü's-sinâîli's-suhubvifka'l-manzûri's-ser'î*, www.iasj.net/iasjfunc=fulltext&ald=43792 Erişim tarihi: 30.01.2017; Fatma binti Abdülaziz b. Halid er-Raşîd, "Hükmü istimtârî's-suhub", *Mecelletü'l-hicâz el-âlemiyye el-muhakkemeli'd-dirâsâti'l-İslâmiyyeve'l-arabiyye*, 16 (2016), s. 119-142; Yasin Muhammed el-Çâdî, *Hükmü'l-İstimtârî'l-İslâm*, www.elibrary.mediu.edu.my/boks/MAL03892.pdf Erişim tarihi: 30.01.2017.

¹¹⁹Çelebî, İlyas, "Mugayyebbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), c. XXX, s. 375.

neticede çocuk elde ediyor. Yağmur bombası, sünnetullah ilkelerini devreye sokmak yani mahiyet açısından tüp bebek olayından farklı değil. Ona caiz diyorsak buna da mantık olarak caiz dememiz gerekiyor. Ayrıca buna engel bir nass veya İslam Hukuk ilkesi de yok.”¹²⁰ Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. Ahmet Yaman daha özet ve genel olarak “Yağmur bombası gibi yapay yağış yöntemlerinin uygulanması, ekosistemi yani tabiatın genel ve normal düzenini olumsuz yönde etkilemeyecek; sonrası için ekolojik, atmosferik ve klimatik (iklimsel) zararlara yol açmayacaksa fihken meşru görülebilir.”¹²¹ demekle yetinmiştir.

1997 yılında Mısır Müftülüğü’ne gelen bir soruda, yapay yağış elde etmeye çalışmanın Allah Teâlâ’nın “(Allah) yağmuru indirir”¹²² ayet-i kerimesi ile çelişip çelişmediği sorulmuştur. Dönemin komisyon başkanı Şeyh Atıyye Sakr bu soruya şu detaylı cevabı vermiştir:

“Hepimiz biliyoruz ki, bulut ya da genel olarak atmosferde bulunan suyun yoğunlaşması birtakım etkenlerle gerçekleşmekte, bunun sonucunda da yağmur ya da çise yağmaktadır. Bunun ‘Allah yağmuru indirir.’¹²³ ayet-i kerimesi ile bağlantısı yoktur. Çünkü bulutun oluşması, atmosferin su buharı ile bu minval üzere dolması Allah Teâlâ’nın belirli araçlarla yaratması ile gerçekleşir. Neticede nemi ve güneşin ısını yaratan, atmosferin soğukluğuna hükmeden Allah Teâlâ’dır. Aynı şekilde rüzgarları yöneten, rüzgarlar aracılığı ile bulutları hareket ettiren de O’dur. O kudreti ile devreye girmese tabiatta hiçbir şey olamaz. Nitekim O şöyle buyurur: ‘Görmez misin ki Allah bulutları (dilediği yere) sürüklüyor; sonra onları biraraya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasında yağmur çıkıyor. O, gökten, sanki oradaki dağlardan da dolu indirir. Artık onu dilediğine isabet ettirir; dilediğinden de onu uzak tutar; bu bulutlardan çıkan şimşegin parıltısı nerdeyse gözleri alır!’¹²⁴

Bazılarının buluttan yağmur indirmek için yaptıkları kimi işlemlerin, az sayıda da olsa örnekleri bulunmaktadır. Tuzlu suyun tatlı su haline gelmesi için tuzdan ayrıştırılması bunun bir örneğidir. Çünkü bu kimyasal işlem buharlaşma ve yoğunlaşma merkezli bir işlemdir. Esans elde edilen imbiklerde de durum böyledir. Bu işlemlerde Allah Teâlâ’nın işine karışmak yoktur. Aksine bunlar, Allah Teâlâ’nın yarattığı bir kimyasal maddenin kullanımından ibarettir. Yoksa hiç kimse, kendi başına belirli araçları kullanarak ısı, soğukluk ya da su yaratma veya Allah Teâlâ’nın kâinatta yaratmadığı bir şeyi icad etme gibi bir imkana sahip değildir.

¹²⁰ Çeker, Orhan, Wed, 28 May 2008 13:48:13 +0300 (EEST); Subject: Ynt: Yağmur Bombası; From: "oceker" oceker@myynet.com; To: "BehlulDuzenli" <erist67@yahoo.com>

¹²¹ Yaman, Ahmet, "ayamansalcuk" ayaman@selcuk.edu.tr; To: "BehlulDuzenli" <erist67@yahoo.com>; Date: Wed, 28 May 2008 14:35:05 +0300; Subject: Re: Yağmur Bombası. Yaman, bu değerlendirmesinin dışında, makaleyi okuyarak kıymetli katkılarda bulunmuştur. Kendisine teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

¹²² Lokman, 31/34.

¹²³ Lokman, 31/34.

¹²⁴Nür, 24/42.

Bununla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar yetersizdir. Zira bu alimlerin birçoğunun yaşadığı ülkelerin halkı kuraklık, su yetersizliği, ziraat ürünleri ve hayvanların helak olmasından şikâyet etmektedirler. Eğer onlar kıtlıktan kurtulmak için Allah Teâlâ'nın rüzgâr, su ve yağmura tahakküm ettiği gibi tahakküm etme güçleri olsaydı, asla susmazlardı. Dolayısıyla Allah'ın gücü her zaman onların güçleri üzerindedir. O'nun iradesi onların iradelerinin üzerindedir. Aynen bunun gibi bir hastanın, ilaçlarla tedavi olması da, hiç kimseye hakiki şifayı Allah'tan başkasına isnad etme fırsatını vermez.

Bilimsel çalışmaları ve icadları ile iftihar edenler, kuraklıktan kurtulma noktasındaki acziyetlerinin yanında, kendi ülkelerindeki fırtınalar, yıldırımlar, seller, depremler ve volkanlara karşı koyamamaktadırlar. Bütün bunlar bizim Allah Teâlâ'nın şu sözüne olan imanımızı artırmaktadır: 'Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise zengin ve her hamde lâyıktır. Eğer O dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah'a göre zor bir şey değildir.'¹²⁵,¹²⁶

Mısır müftülüğünün temel prensip olarak olumlu görüş bildirmesinin yanında "Bununla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar yetersizdir." şeklindeki değerlendirmesi, ülkedeki uygulamayı da etkilemiş olmalı ki, Mısır uzun zaman yağmur için bu tür metotlara başvurmaktan uzak durmuştur. Nitekim yine Mısır'da yapılan bir ilmî toplantıda şu tavsiye kararları alınmıştır: "Böyle bir uygulama için gıda ve su güvenliği sağlanmalı, mevcut teknoloji terk edilerek daha verimli projeler geliştirilmeli, yağmur sularından daha iyi yararlanabilmek için projeler geliştirilmeli, yağmur sularından azami derecede yararlanabilmek için yeni barajlar yapılmalı, yer altı sularının tüketimini azaltmak için su kaynakları geliştirilmeli ve çeşitlendirilmeli, daha az su tüketen zirai ürün çeşitleri keşfedilmeli. Ayrıca yapay yağış ile elde edilen yağmurların içerdiği zehirli kimyevi maddelere karşı gerekli tedbirler alınmalıdır."¹²⁷

Mısır ile bağlantılı bir diğer yorum Zindânî'den gelmektedir. Onun el-Fendî'ye atıfla yaptığı değerlendirmesi şöyledir:

"Kur'an-ı Kerim insana yağmur indirmeyi haram kılmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ ağaçları ve ürünleri kendi kudret ve kuvveti ile yerden bitirerek yaratmasına rağmen, insan zirai ürün elde etmek için ziraat teknik ve araçlarını kullanmaktadır.

Bu konuda Kahire Üniversitesi Dârululûm Fakültesi Astronomi ve Meteoroloji bölümü uzmanı Dr. Muhammed Cemaleddin el-Fendî'nin görüşünü aktarmak yerinde olacaktır. Şöyle diyor: Yağmur bulutlarını ve yağmurun yağmasını sağlayan doğal şartları bir insanın hazırlayabilmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir ortama hükmedebilmesi de mümkün değildir. Yapay yağış diye bir şey yoktur. Çünkü bu yağmur bir laboratuvar ortamında yapılmış bir şey değildir. Bu ancak

¹²⁵Fatır, 35/15-17.

¹²⁶Dâru'l-iftâi'l-Misriyye, Mayıs 1997 tarih ve 33 nolufetvâ; <https://islamqa.info/ar/119296> Erişim tarihi: 16.01.2017.

¹²⁷Zindânî, Abdülmeccid, *Tevhîdü'l-Hâlik*, baskı yeri ve tarihi yok, s. 260-261.

insanın bulutları yağmaya teşvik etmesi ve üzerinden geçen buluttan yağmur indirmeye çalışmasından ibarettir. Teknik imkanlarla yağmurun yağmasını sağlama manasındaki 'yapay yağış'ın gerçekleşebilmesi, yağmurun yağmasını sağlayacak doğal ortamın tam manasıyla hazırlanmış olmasına bağlıdır. Ta ki böyle bir ortamda yağmaya hazır hale gelmiş yağmurun yağması temin edilebilsin. Dolayısıyla meteoroloji uzmanlarının yaptıkları yalnızca çakmağı çakmaktan ibarettir, bundan başka bir şey değildir. Bu da kümeler halindeki bulutların bütünüünün ya da belirli bir bölümünün içine yukarıdan doyum değerinin üstünde bir müdahale ile gerçekleşmektedir.”¹²⁸

Yapay yağış uygulaması yapmış ülkelerden birisi olan Umman'da, Müftülüğün yayınladığı fetvâda üzerinde durulan temel hususlar özetle şunlar olmuştur: Allah Teâlâ yağmurun yağmasını maddi ve manevi sebeplere bağlamıştır. Manevi sebepler dua, yağmur duası (istiskâ), istiğfar, amel-i salih ve sadakalardan oluşurken, maddi alanda da bilimsel tecrübe ve birikimlerden yararlanmak gerekir. Ancak bilimsel maddi metotlardan yararlanırken, yapılacak uygulamaların fayda-zarar dengesine dikkat etmek gerekir. “Zararların giderilmesi, menfaatlerin temininden önce gelir” fıkıh kuralı gereği, zararı faydasından çok olacaksa kaçınmak gerekir. Uygulamadan elde edilecek sonuçları da maddi sebeplere değil, Allah Teâlâ'ya nispet etmeğe dikkat edilmelidir.¹²⁹

Ürdün müftülüğünün fetvâsında dikkat çektiği hususlar şöyledir: Allah Teâlâ bu hayatı sebepler üzerine bina etmiş, bize de sebeplere tevessül etmemizi emretmiştir. Sebeplere bağlı hususlardan birisi de yağmurun yağmasıdır. Bundan dolayı yağmurun yağması için maddi sebeplere tutunmakta şer'an bir sakınca olmaz. Bunun da şartı, yapılan uygulamaların olumlu sonuçlar vermesi ve çevre, sağlık ve canlılara zarar vermemesidir. Aksi takdirde şer'an caiz olmaz. Bu işlerle meşgul olanlar da sebeplere değil, Allah'a tevekkül etmelidirler.¹³⁰

Yapay yağış uygulamalarına ilgi gösteren ülkelerin başında gelen Suudi Arabistan'da ulema iki gruba ayrılmıştır: Şartları dahilinde caiz görenler, bütünüyle karşı çıkanlar. Her iki grubun da görüşlerini birlikte ele alan bir değerlendirme şöyledir:

“Yapay yağışı destekleyenlerin iki gerekçesi bulunmaktadır: Yeryüzündeki her varlık insan için yaratılmıştır, insanın tasarrufu altındadır, yasaklayan özel bir delil bulunmadıkça bu tür uygulamalar temelde mübah ve caiz olmalıdır. İkincisi, Suudi Arabistan coğrafi olarak kurak bir bölgede bulunduğundan suya muhtaçtır.

¹²⁸<https://islamqa.info/ar/119296> Erişim tarihi: 16.01.2017.

¹²⁹ Umman Müftülüğü, 28 Şevval 1345/25 Ağustos 2014 tarihli fetvası. www.avb.s-oman.net/showthread.php?t=2220407 Erişim tarihi: 30.01.2017.

¹³⁰<http://www.aliftaa.jo/index.php/fatwa/show/id/2573> Erişim tarihi: 16.01.2017.

Peygamber (as) da "Hikmet mü'minin yitik malıdır, nerede bulursa alır."¹³¹ buyurmuştur. Buna göre insanlar dünyanın neresinde olursa olsun faydalı olan her türlü teknoloji ve bilimsel tecrübeden yararlanmalıdırlar. Dolayısıyla uygulamada itikadi ve şer'î başka bir eksiklik ya da yanlışlık yapılmıyorsa uygulamanın bir sakıncası olmaz.

Uygulamaya karşı çıkanların iki gerekçesi bulunmaktadır: Birincisi, yağmurun yağdırılması bütün aşamaları ile Allah'a ait ve O'na özgü bir iştir. Bu alanda yapılacak her işlem ve deneme Allah Teâlâ'ya ait alana bir müdahaledir. Kuraklığa karşı alınacak tedbir dua, istiğfar, tevbe ve tâattir. Bunun dışındaki teşebbüsler kehânet ve tahminden ibarettir. Uygulamayı, evlenerek çocuk sahibi olmaya kıyas etmek doğru değildir. Çünkü evliliğe rağmen Allah isterse çocuk verir, isterse vermez. Bu tür uygulamalar abes, cür'et ve yalandan ibarettir. Abes'tir, çünkü şer'an, aklen ve reel olarak mümkün olmayan bir işle iştigaldir. Cür'ettir, çünkü Allah Teâlâ'ya özgü bir alana müdahaledir. Yalandır, çünkü insanlar bu uygulamaları ile, yağmur yağdırma işinin Allah'a ait bir alan olmadığını iddia etmektedirler. Diyelim ki, bu metotlarla yağmur yağdırmak mümkündür, o zaman da iki mahzur ortaya çıkacaktır: Metotları uygulayanlar elde ettikleri sonuçları ya bütünüyle sebeplere nispet edeceklerdir ki, bu büyük şirktir. Ya da bunların birer sebepten ibaret olup, gerçek müessirin Allah olduğunu söyleyeceklerdir ki, bu da küçük şirktir. İkinci gerekçe ise, yapılan uygulamalardan elde edilen sonuçların olumlu olmaktan çok olumsuz olmasıdır. Kullanılan kimyasal maddelerin çevreye verdiği zarar da işin bir başka boyutudur."¹³²

Bu değerlendirmelerin dışında, muhtelif fetvâ ve internet sitelerinde konu ile ilgili yapılmış değerlendirmelere de rastlanmaktadır, ancak üzerinde durulan hususlar bütünüyle yukarıda aktarılan yorumların tekrarı kabilinden olmuştur.¹³³

Sonuç

Sebepleri ne olursa olsun, kuraklık insanlık için bir büyük tehlike olarak algılanmış, kurtuluş için de tarih boyu çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır ki, bunlar hemen bütünüyle dua ve büyüden ibaret olmuştur. Maddi etkenlerle yağmur yüklü bulutlardan, yağmur elde etme amacıyla yapılan

¹³¹ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-sahîh*, İlim, 19; (thk: İbrahim Atva İvaz), (2. Baskı, Kahire: Şirketü ve Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhu), 1975.

¹³² <http://www.alriyadh.com/359356>: العدد 14631 - 15 يوليو 2008م - 12 رجب 1429هـ - Erişim tarihi: 16.01.2017.

¹³³ <http://bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=04-02-0014>; Erişim tarihi: 30.01.2017;
http://www.islam***.net/ver2/fatwa/S...Option=Fatwald Erişim tarihi: 16.01.2017;
http://www.nwp.gov.eg/a/modules/newb..._id=28&forum=1 Erişim tarihi: 16.01.2017;
<http://almoslim.net/node/84368> (30.01.2017); Fatıma binti Abdülaziz b. Halid er-Raşid, *Hükmi istimtâri's-suhub*, s. 127, Erişim tarihi: 30.01.2017;
<http://elibrary.medi.u.edu.my/books/MAL03876.pdf>.

uygulamaların (yapay yağış) tarihi 1881'e kadar gitmektedir. Yağışa hazır bulutların içerisine yerden ya da uçaktan gümüş iyodür, amonyum nitrat, kadmiyun iyodür ve diğer higroskopik materyaller püskürtülmesi ile oluşur. Yapılan bu uygulamanın sonuç vermesi, tohumlama zamanı, rüzgâr profili, havanın yukarı yükselme hızı ve diğer hava şartları, süper soğumuş su damlacıkları, çekirdek konsantrasyonu, damlacıkların birleşip büyüme durumu ve yönü gibi birçok faktöre bağlıdır. Bilim adamları uygulamanın sonuçlarını değerlendirmiş; faydalı bulanlar olduğu gibi zararlı bulanlar, hatta bütünüyle gereksiz olduğunu ileri sürenler bile olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'e göre yağmur, rüzgârın esmesi→ bulutları yüklenmesi→ tohumlaması→ yağması planlanan yere götürmesi→ yoğunlaşmanın tamamlanarak yağmurun yağması şeklinde gerçekleşmektedir. Günümüzde uygulanan yapay yağış bu son aşamada bulutlara yönelik bir kimyasal operasyondan ibarettir.

Konunun dinî boyutundan söz eden değerlendirmeleri üç başlık altında toplamak mümkündür: Mugayyebât-ı hamse, Allah'a yaratıcılık sıfatında ortak koşma ve uygulamanın ekonomik, ekolojik ve insan sağlığına fayda ya da zararları.

Kimi fakihler yapay yağış uygulamasının bid'at olduğundan başka, Allah'a mahsus olan bir alana müdahale manasına geldiğini ifade ederken, geneli bu kanaatte değildir. Genel yorum, uygulayıcıların bu alana yönelik özel bir düşünce ve anlayışı yoksa, ilahi alana müdahale ya da şirk manası taşımayacağından "muğayebbât"la da bir ilgisi olmayacağı yönündedir.

Yapay yağış özü itibariyle, ilahi yasalara bağlı olan tabiat olaylarına yine ilahi yasalar doğrultusunda bir müdahaleden ibarettir. Evlilik ile doğal ya da tüp bebek yöntemi ile çocuk sahibi olma veya ağaçların aşılmanması gibi birçok olayın yapay yağış yöntemi ile çok yönlü benzerliği bulunmaktadır. Bu tür uygulamalar fikhî açıdan bir problem teşkil etmediğine göre, yapay yağış da problem oluşturmayacaktır.

Bütünüyle deney yöntemine bağlı olarak gelişen yapay yağış yöntemi, diğer deneysel faaliyetler gibi fikhın fayda-zarar, makâsıd ve mesâlih prensipleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Temel prensip olarak İslâm fikhına aykırı görülmeyen bu uygulamanın fayda-zarar açısından yorumunun nihâi ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için uygulamanın sonuçlarının tam olarak ortaya konulması ve kimyasal materyallerin fayda / zarar açısından tahlillerinin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Şu ana kadar alınan sonuç ve yapılan tahliller genel olarak yeterli bulunmamakla birlikte, mevcut sonuçlar gerek doğa ve insan sağlığı ve gerekse ekonomik kâr-zarar prensibi açısından verimli ve sağlıklı bulunmamaktadır. Kimi fakihler genel prensip olarak olumlu yaklaşır,

konunun birtakım şartlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederken, diğer bir grup fakih yapay yağışta kullanılan özellikle de gümüş iyodür gibi kimyasalların zararlı olup, buluttan yağmura, yağmurdan toprağa, oradan gıdalara ve canlılara uzanan bir zehir zinciri oluşturduğu gibi, aynı zamanda ekolojik ortama da zarar verdiğine dikkat çekerek uygulamanın caiz olmayacağına açıkça vurgu yapmaktadırlar. Caiz görmeyen görüşlere göre yapay yağış “*mesâlih*” prensibi açısından şimdilik “*mülğâ*” konumundadır.

Yapılan araştırmalarda, dünyadaki kuraklık oranının ülkeler için ölümcül bir tehlike seviyesine çıkıp, yapay yağışın dışındaki bütün çarelerin tükendiğine dair bir tespit ve değerlendirmelerde henüz rastlamadık. Dolayısıyla konu Makâsıd açısından “*zarûriyyât*” derecesinde bir ihtiyaca henüz dönüşmemiş olup, en fazla “*hâciyyât*” derecesinde kaldığını göstermektedir. Alternatif su kaynaklarının bulunma ihtimal ve imkânı, kısmî de olsa zararlı olduğu tespit edilmiş olan yapay yağıştan önce, alternatiflerin değerlendirilip sonuçlarının alınmasını zarûri kılmaktadır. Yapay yağış henüz tek seçenek durumunda olmadığına göre, tabiat ve insan üzerindeki mevcut zararlarını meşrulaştırmaktan söz etmek de mümkün olmayacaktır.

Bütün bunların sonucuna göre, yapay yağışta önce alternatifler değerlendirilmeli, tek seçenek olarak kalması durumunda zararlarının giderilmesi ya da azaltılması yönünde tedbirler alınmalı, sonra da uygulanmalıdır. Uygulama esnasında da, yapılan işlemin tabiatta var olan ilahi yasaların uygulanmasından ibaret olup, sonucun bütünüyle Allah’a ait olduğunun idrakinde olunmalıdır.

Kaynakça /References

Abdurrezâk, *el-Musannef*, thk: Habîburrahman el-A’zâmî, 2. bs, Pakistan: el-Meclisü’l-İlmî, 1403.

Asım Efendi, *Tercümetü’l-Kamus*, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1305.

Bacanlı, Hayrettin, “Suni Yağış”, Erişim tarihi: 09.01.2017.
<http://docplayer.biz.tr/22351-Hayrettin-bacanli-telekomunikasyon-subemudurlugu-ankara.html>

Baktır, Mustafa, “İstiskâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, c. XXIII, s. 381-383.

Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, nşr: Muhammed Abdurrahman el-Mer’âşî, Beyrut: Dârü’l-hyâi’t-türâsi’l-Arabî-Müessesetü’t-târîhi’l-Arabî, ts.

Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, (nşr: Ebu Abdillâh Abdisselâm b. Muhammed b. Ömer Allûş), Riyad, 2006.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlîsi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Boratav, Pertev Naili, "İstiska", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, (İA)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, c. V/II, s. 1221-1224.

Çeker, Orhan, Wed, 28 May 2008 13:48:13 +0300 (EEST); Subject: Ynt: Yağmur Bombası; From: "oceker" oceker@mynet.com; To: "BehlulDuzenli" <erist67@yahoo.com>

Çelebî, İlyas, "Mugayyebbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, c. XXX, s. 374-375.

Çilingiz, Lokman, "Bilim Felsefesi", *Fen Bilimleri Öğretiminde Bilimin Doğası*, (ed.) Demirbaş, Murat, Ankara: Pegem Akademi, 2016), s. 2-21.

Dâru'l-iftâi'l-Mısriyye, Mayıs 1997 tarih ve 33 nolufetvâ; <https://islamqa.info/ar/119296> Erişim tarihi: 16.01.2017.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yeni Şafak, 1996.

Ebu Davud, *Kitâbü's-sünen*, (thk: Muhammet Avvâme), 2. bs., Beyrut: Dâru'l-kible / Cidde-Müessesetü'r-Reyyân / Beyrut, 2004.

Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., 1. bs., Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.

Fatıma binti Abdülaziz b. Halid er-Raşîd, "Hükmü istimtâri's-suhub", *Mecelletü'l-hicâz el-âlemiyye el-muhakkemeli'd-dirâsâti'l-İslâmiyyeve'l-Arabiyye*, 16 (2016), s. 119-142;

Fatıma binti Abdülaziz b. Halid er-Raşîd, Hükmü istimtâri's-suhub, s. 127, Erişim tarihi: 30.01.2017; <http://elibrary.medi.u.edu.my/books/MAL03876.pdf>.

Heyfâ Muhammed Abduzzebîdî, el-İstimtârü's-sinâli's-suhubvifka'l-manzûri's-şer'î, www.iasj.net/iasjfunc=fulltext&aId=43792 Erişim tarihi: 30.01.2017.

Hoşgören, M. Yıldız, *Jeomorfolojinin Ana Çizgileri*, 6. bs., İstanbul: Çantay yay., 2003.

<http://bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=04-02-0014>; Erişim tarihi: 30.01.2017; http://www.islam***.net/ver2/fatwa/S...Option=FatwaId Erişim tarihi: 16.01.2017;

<http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/7.php> (16.01.2017)

<http://www.aliftaa.jo/index.php/fatwa/show/id/2573> Erişim tarihi: 16.01.2017.

<http://www.alriyadh.com/359356>: العدد - 15 يوليو 2008م - الثلاثاء 12 رجب 1429 هـ 14631 Erişim tarihi: 16.01.2017.

- <http://www.nawmc.org/aboutus/> Erişim tarihi: 12.06.2017.
- http://www.nwp.gov.eg/a/modules/newb..._id=28&forum=1 Erişim tarihi: 16.01.2017; <http://almoslim.net/node/84368> (30.01.2017);
- <http://www.weathermodification.org/faq.php> Erişim tarihi: 12.06.2017.
- <https://islamqa.info/ar/119296> Erişim tarihi: 16.01.2017.
- <https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=suniyagis> (23.06.2017)
- <https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=suniyagis> Erişim tarihi: 23.06.2017.
- el-İsfhânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed SeyyidGeylânî, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.
- İbnÂşûr, *et-Tahrîrve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyeli'n-neşr, 1984.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 1. bs., Beyrut: DâruİbnHazm, 2002.
- İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara: Matbaa-i Âmire, 1340-1343.
- Kadioğlu, Mikat, <http://bianet.org/bianet/cevre/1463-bulut-tohumlama-kurakliga-care-mi>, Erişim tarihi: 25.12.2016.
- Kadioğlu, Mikat, "Bulut Tohumlama Kuraklığa Çare mi" Erişim tarihi: 25.12.2016, <http://bianet.org/bianet/cevre/1463-bulut-tohumlama-kurakliga-care-mi>.
- Kadioğlu, Mikat, "Yağmur Bombası Çözüm Değil Cahil Ülkeleri Sömürme Aracı", *Hürriyet*, 21 Mayıs 2007.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 1. bs., İstanbul: Ötüken Yayınları, 1997.
- Karlı, Bahset, "Tarımsal Üretim Faaliyetinde Çiftçilerin Dua Ritüellerinin Analizi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 19, 2007, s. 227-242.
- Kaşgarlı Mahmut, *Divanı Lugati't-Türk Dizini*, Sadeleştiren: MehranBahari, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2003.
- Kobya, Elif Şebnem, *Türkiye'de Yağmur Törenleri ve Yağmurla İlgili İnanışlar*, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2014.
- Müslim, *Sahîh-i Müslim*, nşr: Muhammed FuadAbdülbâkî, Kahire: Dâruİhyâ'l-kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Sinanoğlu, Mustafa, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, c. XXXIX, s. 195-198.

Teftâzânî, Sadüddîn, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, thk: Ahmet Hicazi es-Sekâ, 1. bs., Kahire, Mektebetü Külliyyâtî'l-Ezheriyye, 1987.

et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsûatü'keşşâfistülâhâti'l-funûnve'l-ulûm*, thk: Ali Dahrû vd., Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-sahîh*, thk: İbrahim Atva Ivaz, 2. Baskı, Kahire: Şirketü ve Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhu, 1975.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.

Turgut ÖZTÜRK, Büşra KOÇ, "Hava Modifikasyon İşlemlerinde Yapay Yağış Tekniği", *Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), (2013), s. 31-40.

Umman Müftülüğü, 28 Şevval 1345/25 Ağustos 2014 tarihli fetvası. www.avb.s-oman.net/showtread.php?t=2220407 Erişim tarihi: 30.01.2017.

Yakıcı, Ali, "Kuraklığın Kültürel Hayattaki Yeri ve Konyalı Âşık Mehmet'in Kıtık (Kuraklık) Üzerine Söylediği Destanlar", *Millî Folklor*, Yıl 13, sayı 51, s. 96-99.

Yaman, Ahmet, "ayamanselcuk" ayaman@selcuk.edu.tr; To: "BehlulDuzenli" <erist67@yahoo.com>; Date: Wed, 28 May 2008 14:35:05 +0300; Subject: Re: Yağmur Bombası.

Yasin Muhammed el-Çâdî, *Hükmü'l-İstimtârî'l-İslâm*, www.elibrary.mediou.edu.my/boks/MAL03892.pdf Erişim tarihi: 30.01.2017.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yayıncılık, 1979.

Zindânî, Abdülmecid, *Tevhîdü'l-Hâlik*, baskı yeri ve tarihi yok, s. 260-261.

